

r.pr. dr hab. **Michał Wojewoda**  
prof. UŁ

# **Wypowiedzenie i odstąpienie od umowy cywilnoprawnej**

# Odstąpienie/ Wypowiedzenie

- Odstąpienie lub wypowiedzenie umowy – pojęcie:  
→ **uprawnienie kształtujące, w ramach którego jedna ze stron umowy doprowadza do zakończenia/upadku zobowiązania**

- uprawnienie wykonywane przez **oświadczenie woli skierowane do adresata** (chwila złożenia – art. 61 k.c.).

Obie konstrukcje wykorzystują analogiczny mechanizm jurydyczny → **jednostronna czynność prawna**  
– **skorzystanie z prawa podmiotowego kształtującego(!)**

Jest jednak wiele różnic co do szczegółowych podstaw, celów oraz przesłanek odstąpienia i wypowiedzenia.  
Nie należy tych dwóch konstrukcji mylić!

Jeszcze czym innym „rozwiązanie” umowy - *actus contrarius*

# Odstąpienie/ Wypowiedzenie

Podstawowe różnice:

- **Wypowiedzenie** - w swej typowej postaci - to środek służący przede wszystkim zakończeniu stosunku prawnego rozciągniętego w czasie – wypowiedzenie stanowi wyraz braku zainteresowania dalszym trwaniem zobowiązania, ale bez przekreślania okresu, który już upłynął (różne szczegółowe przypadki)  
→ skutki wypowiedzenia na przyszłość - ***ex nunc***;
- **Odstąpienie** – może dotyczyć zobowiązań rozciągniętych w czasie lub jednorazowych;  
- skorzystanie z prawa odstąpienia może być swobodne lub wymagać zaistnienia określonych przesłanek;  
→ zasadniczo działa ***ex tunc***, czyli ze skutkiem wstecznym.

# Różne typy wypowiedzenia

Przykłady zastosowania konstrukcji wypowiedzenia:

- a) wypowiedzenie jako sposób zakończenia umowy zawartej na czas nieoznaczony (lub oznaczony) z zachowaniem ustawowego lub umownego **okresu wypowiedzenia**: np. najem (673, 688 k.c.) dzierżawa (704 k.c.), ale także pożyczka (723 k.c.)
- b) wypowiedzenie jako konsekwencja naruszenia zobowiązania – możliwe zakończenie stosunku prawnego **bez okresu wypowiedzenia**: np. gdy wady przedmiotu najmu (664 §2 k.c.), niewłaściwe korzystanie z rzeczy wynajętej (667 §2 k.c.) lub naruszenie porządku domowego w lokalu (685 k.c.);
- c) wypowiedzenie jako sposób zakończenia umowy opartej na zaufaniu, np. zlecenie (746 k.c.) – skutki są prospektywne (na przyszłość), w związku z tym konieczne będzie odpowiednie rozliczenie związane z wykonanymi czynnościami zleceniobiorcy;
- d) szczególne znaczenie wypowiedzenia w stosunkach prawa pracy.

# Wypowiedzenie

Wypowiedzenie pojawia się w przypadku relacji prawnych rozciągniętych w czasie (zwłaszcza umów zawartych na czas nieokreślony).

## **Art. 365<sup>1</sup> k.c.**

Zobowiązanie bezterminowe o charakterze ciągłym wygasa po **wypowiedzeniu** przez dłużnika lub wierzyciela z zachowaniem terminów umownych, ustawowych lub zwyczajowych, a w razie braku takich terminów niezwłocznie po wypowiedzeniu.

## **Wyrok SN z 13.06.2013 r. (V CSK 391/2012):**

*Nie mogą istnieć zobowiązania bezterminowe o charakterze ciągłym, które zobowiązują strony na zawsze i nigdy nie wygasają.*

# Wypowiedzenie umów terminowych

Problem **wypowiedzenia umów zawartych na czas oznaczony:**

a) jeżeli umowa związana z odpłatnym korzystaniem z rzeczy (najem, dzierżawa) – zawarcie umowy terminowej prowadzi do istotnego ustabilizowania sytuacji stron:

**Art. 673 §3 k.c.** *Jeżeli czas trwania najmu jest oznaczony, zarówno wynajmujący, jak i najemca mogą wypowiedzieć najem [tylko] w wypadkach określonych w umowie.*

(przepis odpowiednio stosowany przy dzierżawie-art.694 k.c.)

**Uchwała SN z 21.11.2006 r. (III CZP 92/06):**

*Postanowienie umowy najmu zawartej na czas określony przewidujące możliwość wypowiedzenia tej umowy z "ważnych przyczyn" mieści się w hipotezie art. 673 § 3 k.c.*

Tak również **wyrok SN z 17.06.2011 r. (II CSK 587/10)**

# Wypowiedzenie umów terminowych

b) **umowa agencyjna** – regulacja szczególnych przypadków wypowiedzenia ze skutkiem natychmiastowym (zob. art. 764<sup>2</sup> k.c.) może sugerować ograniczenia w rozwiązywaniu umów terminowych – także tu jest jednak dopuszczalne, jak się wydaje, wypowiedzenie z przyczyn z góry określonych;

**art. 764<sup>2</sup> k.c.** *Umowa agencyjna, choćby była zawarta na czas oznaczony, może być wypowiedziana bez zachowania terminów wypowiedzenia z powodu niewykonania obowiązków przez jedną ze stron w całości lub znacznej części, a także w przypadku zaistnienia nadzwyczajnych okoliczności.*

# Wypowiedzenie umów terminowych

c) **inne umowy**, które nie posiadają szczegółowej regulacji wypowiedzenia – np. różnego rodzaju umowy ramowe lub kooperacyjne zawierane na czas oznaczony:

- zasadniczo w ramach swobody umów można zastrzec swobodne wypowiedzenie, mimo zawarcia umowy terminowej;
- możliwe jednak także wyraźne zastrzeżenie, że umowa nie może być rozwiązana przed upływem uzgodnionego przez strony okresu jej obowiązywania;
- warto zatem szczegółowo uregulować to w umowie!



# Wypowiedzenie - podsumowanie

Mimo różnych szczególnych przypadków pewne cechy wspólne:

- skutki zawsze na przyszłość (ex nunc);
- tylko stosunki prawne rozciągnięte w czasie (choć nie tylko zobowiązania ciągłe np. pożyczka);
- zasadniczo pojawia się pewien okres wypowiedzenia, po upływie którego zobowiązanie wygasa (termin ustawowy, umowny, zwyczajowy, wyjątkowo wygaśnięcie niezwłocznie po wypowiedzeniu).

Powyższe cechy stanowią jednocześnie o podstawowych różnicach z odstąpieniem od umowy.

# Odstąpienie od umowy

Instytucja niejednolita - różne przypadki odstąpienia:

- a) Odstąpienie swobodne (wycofanie się z umowy)
- b) Odstąpienie sankcyjne (następstwo naruszenia zobowiązania) → ważny środek odpowiedzialności kontraktowej

Uwaga! Nie ma ogólnego przepisu, który pozwalałby stronie całkowicie swobodnie odstąpić od zawartej umowy – przeciwnie, powszechnie przyjmuje się obowiązywanie zasady *pacta sunt servanda* – odstąpienie jest zatem zawsze wyjątkiem(!)

# Odstąpienie swobodne

Odstąpienie **bez konieczności wskazania konkretnego powodu** (osłabienie więzi zobowiązaniowej):

- konstrukcja ogólna - **umowne prawo odstąpienia** (art. 395-396 k.c.) – klauzula umowna: podstawą jest wyraźna wola stron (możliwa „rekompensata” dla drugiej strony → odstępnie);
- przepisy szczególne – specyfika podmiotowa relacji umownej – **odstąpienie konsumenta** od umowy zawartej na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa – prawo odstąpienia przyznane bezwzględnie wiążącym przepisem ustawy (14 dni) (ustawa z 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta);
- przepisy szczególne - specyfika przedmiotowa umowy – np. odstąpienie zamawiającego od **umowy o dzieło** jest możliwe aż do chwili ukończenia dzieła, ale za zapłatą należnego wynagrodzenia (art. 644 k.c.) – nie dochodzi zatem do przekreślenia całego zobowiązania.

# Umowne prawo odstąpienia (art.395 k.c.)

- specjalna klauzula w treści umowy,
- prawo odstąpienia przyznane jednej lub obu stronom,
- odstąpienie w drodze jednostronnego oświadczenia woli (bez podawania powodu);
- konstytutywnym elementem jest termin, w którym może dojść do odstąpienia – termin końcowy (*ad quem*)
  - może upływać nawet po wykonaniu zobowiązania,
  - nie może to być jednak warunek;
- skutki zasadniczo *ex tunc* → fikcja prawna, że umowa nigdy nie została zawarta (choć może się pojawić konieczność rozliczenia – art. 395 §2 k.c.)

Zdarzają się różne odmiany/modyfikacje powołanej konstrukcji - rynek klienta – przedsiębiorca często gotowy na ryzyko, że klient zrezygnuje (umowa upadnie).

[por. też sprzedaż na próbę – ar. 592 k.c.]

# Umowne prawo odstąpienia (art.395 k.c.)

Regulacja ustawowa pozwala na zastrzeżenie odstąpienia całkowicie swobodnego, ale w tym zakresie konstrukcja umownego prawa odstąpienia jest dyspozytywna – **można ograniczyć odstąpienie** do z góry określonych powodów (rozumowanie *a maiori ad minus*)

## ***Wyrok SA w KAT z 11.07.2013 r. (V ACa 235/13)***

*Na gruncie art. 395 k.c. nie jest wymagane wskazanie podstaw odstąpienia dla jego skuteczności, aczkolwiek działając w granicach swobody kontraktowej (art. 353<sup>1</sup> k.c.) strony mogą połączyć umowne prawo odstąpienia od umowy z określonym zdarzeniem - tak z jego zaistnieniem, bądź niezaistnieniem.*

# Odstępne (art. 396 k.c.)

**Odstępne** (396 k.c.) - szczególny przypadek umownego prawa odstąpienia

– dochodzi dodatkowa przesłanka – zapłata kwoty umówionego z góry odstępnego, bez której oświadczenie o odstąpieniu nie jest skuteczne

Odstąpienie ma tu charakter jednostronnej czynności **realnej** – zapłata musi nastąpić przed lub najpóźniej jednocześnie ze złożeniem oświadczenia woli o odstąpieniu, przy czym samo odstąpienie musi się dokonać w terminie prekluzyjnym przewidzianym w umowie.

# Odstępne – „jednoczesna zapłata”

- oświadczenie zostaje złożone z chwilą dotarcia do adresata w sposób umożliwiający zapoznanie się z jego treścią;
- zapłata skuteczna z chwilą uznania rachunku wierzyciela.

## Wyrok SA w WAW z 16.01.2014 r. (VI ACa 829/13)

*Bezskuteczne jest odstąpienie od umowy, jeżeli nie towarzyszy mu zapłata odstępnego, ale dopuszczalne jest ponowienie oświadczenia, jednocześnie z zapłatą sumy pieniężnej.*

[ustawa nie pozwala uznać, że zapłata prowadzi do konwalidacji oświadczenia! – możliwe ponowne oświadczenie, jeśli nie upłynął TERMIN!]

*Jednakże przepis art. 396 k.c. ma charakter dyspozytywny i strony mogą inaczej się umówić.*

[można zastrzec, że kolejność nie ma znaczenia, byle zarówno oświadczenie odstępującego, jak i zapłata nastąpiły w terminie]

# Umowne prawo odstąpienia

## Odstępne – znaczenie terminu

Termin końcowy na odstąpienie obligatoryjny –  
**konstytutywny element całej konstrukcji.**

Chodzi o ograniczenie niepewności co do losów umowy.

Można jednak w ramach swobody umów wprowadzić także termin początkowy, po którego nadejściu odstąpienie staje się możliwe (umowy ciągłe).

W ten sposób można zapewnić pewien minimalny okres obowiązywania zobowiązania. Tego typu klauzula zwykle łączy się z zastrzeżeniem skutków odstąpienia wyłącznie na przyszłość – potrzebne specjalne postanowienie w umowie(!)

Okres faktycznego realizowania umowy może być wówczas „rozliczony” zgodnie postanowieniami kontraktowymi.

W przeciwnym razie umowa traktowana jak niezawarta i spełnione świadczenia będą rozliczane wg przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu.



# Umowne prawo odstąpienia/odstępne - **podsumowanie**

Są to konstrukcje w dużej mierze dyspozytywne!

Możliwe różne modyfikacje z woli stron np.:

- minimalny czas trwania umowy;
- ograniczenie powodów odstąpienia;
- zastrzeżenie skutków tylko na przyszłość.

Niezbędnym konstytutywnym elementem jest jednak zawsze termin końcowy na skorzystanie z prawa odstąpienia! Bez tego terminu klauzula jest nieważna (art. 58 §3 k.c.)

# Odstąpienie sankcyjne

## Odstąpienie jako sankcja naruszenia zobowiązania:

- podstawa USTAWOWA – przypadki ogólne (umowy wzajemne 491, 492, 493, 495 k.c. – przede wszystkim, gdy zwłoka lub niemożliwość świadczenia)
- lub przypadki szczególne (umowa o dzieło – art. 635, 636, 640 k.c., dostawa – art. 610, 611 k.c., rękojmia przy sprzedaży - art. 560 §1 k.c.);
- ewentualnie przypadki UMOWNE – odstąpienie często przewidziane jako dodatkowa klauzula na wypadek różnych naruszeń (tzw. klauzule kasatoryjne) - uznawane są za dopuszczalne na zasadzie swobody umów (art. 353<sup>1</sup> k.c.).

# ***Lex commissoria***

Odstąpienie jako sankcja zwłoki w umowie wzajemnej:

Zasada - konieczność wyznaczenia dłużnikowi dodatkowego terminu z zagrożeniem, że wierzyciel może odstąpić od umowy (491 k.c.)

– jest zatem dodatkowa szansa dla dłużnika na spełnienie świadczenia i zwolnienie się z zobowiązania.

Wyjątek - ***Lex commissoria*** - art. 492 k.c. – specjalna klauzula w umowie, przewidująca odstąpienie bez wyznaczania dodatkowego terminu, jeżeli dłużnik nie spełnia świadczenia w terminie ściśle oznaczonym.

Odstąpienie *umowne* czy *ustawowe*?

# ***Lex commissoria***

## **Przesłanki:**

- ściśle określenie terminu spełnienia świadczenia (nie dotyczy zobowiązań bezterminowych, gdy termin spełnienia świadczenia wynika z wezwania wierzyciela);
  - wyraźne zastrzeżenie odstąpienia na wypadek upływu terminu.
- Odpowiednia klauzula umowna jest tu tylko wypełnieniem przesłanki odstąpienia ustawowego przewidzianego w art. 491 k.c.;
- nawet jednak jeśli ten przypadek odstąpienia nazwiemy umownym, to z pewnością **nie jest to „umowne prawo odstąpienia” z art. 395 k.c.(!)**

# *Lex commissoria* a umowne prawo odstąpienia

Błędne utożsamianie regulacji z art. 492 k.c. z umownym prawem odstąpienia z art. 395 k.c. – problematyczne zwłaszcza wymaganie wskazania terminu końcowego na odstąpienie jako konstytutywnego elementu zastrzeżenia!

**Wyrok SN z 6 maja 2004 r. (II CK 261/03)** (w kontekście odstąpienia w związku ze zwłoką w zapłacie):

*Przesłanką umownego zastrzeżenia odstąpienia od umowy jest określenie terminu, w którym może to nastąpić, co stosuje się do każdego wypadku takiego zastrzeżenia, a więc także takiego, w którym odstąpienie od umowy uzależniono od zdarzenia przyszłego (w tym niewykonania określonego obowiązku).*

## **Wyrok SA w Łodzi z 7 maja 2014 r. (I ACa 1357/13)**

1. Przepis art. 395 § 1 zdanie pierwsze k.c. określający istotne elementy kontraktowego prawa odstąpienia ma charakter *iuris cogentis*, stąd też nie jest dopuszczalne wyłączenie przez strony oznaczenia terminu.

2. Tzw. klauzula legis commissoriae z art. 492 k.c. jest szczególnym rodzajem umownego prawa odstąpienia. Poprzez to zastrzeżenie jednej ze stron zostaje przyznane prawo odstąpienia od umowy wzajemnej na wypadek niewykonania przez drugą stronę zobowiązania w ściśle oznaczonym terminie. Przepis art. 492 k.c. stanowi *lex specialis* wobec art. 395 § 1 k.c., ale tylko w zakresie wskazania dodatkowej przesłanki odstąpienia (niewykonania przez dłużnika świadczenia w oznaczonym terminie). Nie zostaje natomiast uchylony wymóg ograniczenia uprawnienia do odstąpienia terminem końcowym, odnosi się on bowiem do wszystkich umownych klauzul odstąpienia.

(???) [por.P.Drapała, System Prawa Prywatnego, t.5, wyd.I oraz wyd. II]

**Konsekwencje praktyczne!?**

Prawidłowo natomiast:

**Wyrok SA w WAW z 8.01.2013 r., I ACa 793/11**

**Wyrok SA w Szczecinie z 7.09.2016 r., I Aca 207/16:**

*W przypadku, o którym mowa w art. 492 k.c., nie chodzi o wyznaczanie terminu do złożenia oświadczenia woli o odstąpieniu do umowy, lecz o wyznaczenie ściśle określonego terminu do spełnienia świadczenia, z upływem którego powstaje prawo wierzyciela do odstąpienia od umowy.*

*W wypadku zastrzeżenia prawa do odstąpienia od umowy wzajemnej na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym (lex commissoria), źródłem prawa do odstąpienia od umowy jest przepis ustawy (art. 491 k.c.), a umowa stron (lex commissoria) odnosi się tylko do jednej z przesłanek wykonania tego prawa.*

# *Lex commissoria* a umowne prawo odstąpienia

Zupełnie inne cele regulacji zawartej w art. 395 k.c. oraz w art. 492 k.c. W przypadku klauzuli *legis commissoriae* nie ma niepewności co do losów zobowiązania, jak ma to miejsce w przypadku art. 395 k.c., gdzie odstąpienie zasadniczo nie wymaga przedstawiania żadnego powodu. Tutaj dłużnik wie, że jeśli naruszy zobowiązanie i popadnie w zwłokę, to musi się liczyć z odstąpieniem.

Nie ma potrzeby dodatkowej ochrony dłużnika przez wyznaczanie z góry terminu końcowego na odstąpienie.

→ **bezpieczniej jednak dodać taki termin (!)**

Można np. zastrzec w umowie, że odstąpienie nastąpi nie później niż w ciągu pewnego czasu od zaistnienia zwłoki.

**UWAGA!** Odstąpienie nie będzie skuteczne, jeśli dłużnik zdążył wcześniej spełnić świadczenie (choćby przedtem rzeczywiście był w zwłoce).



# Odstąpienie sankcyjne c.d.

Odstąpienie ustawowe (sankcyjne) - przepisy szczególne:

- **Umowa o dzieło** – art. 631, art. 635, art. 636 oraz art. 640 k.c.
- **Umowa dostawy** – art. 610, art. 611 k.c.
- **Roboty budowlane** – art. 649<sup>4</sup> k.c. (dodatkowo odesłanie do regulacji umowy o dzieło)
- **Pożyczka** – art. 721 k.c.

O przypadkach i przesłankach odstąpienia przewidzianych w ustawie należy pamiętać także wtedy, gdy wprowadzamy dodatkowe, umowne klauzule odstąpienia – potrzeba spójności(!)

# Klauzule kasatoryjne

Prawo odstąpienia przewidziane w umowie, może być związane z różnymi okolicznościami:

a) odstąpienie jako następstwo zaistnienia pewnych z góry określonych okoliczności (niekoniecznie zależnych od którejkolwiek ze stron);

b) odstąpienie jako sankcja określonych naruszeń (innych niż niewykonanie zobowiązania w terminie ściśle określonym).

Dopuszczalność? **TAK** → swoboda umów

Jak traktować takie klauzule? Jaki reżim prawny?

# Klauzule kasatoryjne

Jeżeli okoliczności niezależne od dłużnika – wyraźne podobieństwo do umownego prawa odstąpienia (art. 395 k.c.), mimo że tutaj strony wskazały konkretne przesłanki odstąpienia, tyle że niezależne od ich woli. Pozostaje jednak niepewność co do trwania umowy, bo brak wpływu dłużnika na uniknięcie odstąpienia.

***Wyrok SA w KAT z 11.07.2013 r. (V ACa 235/13)***

*Działając w granicach swobody kontraktowej (art. 353<sup>1</sup> k.c.) strony mogą połączyć umowne prawo odstąpienia od umowy z określonym zdarzeniem - tak z jego zaistnieniem, bądź niezaistnieniem.*

# Klauzule kasatoryjne

Jeżeli naruszenie zobowiązania obciąża dłużnika  
to uzasadniona jest analogia do art. 492 k.c.

*(lex commissoria)*

→ to samo *ratio legis* – odstąpienie środkiem odpowiedzialności kontraktowej.

Zawsze jednak (dla bezpieczeństwa) lepiej wprowadzić **termin końcowy na odstąpienie(!)**

[Przy konstruowaniu umów warto też pamiętać o popularnym w praktyce rozwiązaniu, zgodnie z którym odstąpienie może nastąpić dopiero po bezskutecznym upływie ściśle określonego **terminu na usunięcie naruszenia**]

# Termin na odstąpienie

W każdym przypadku odstąpienia (nawet przy klauzuli *legis commissoriae*) najbezpieczniej **zastrzec termin końcowy na odstąpienie.**

Różne sposoby określenia terminu:

***Wyrok SN z 18.10.2012 r. (V CSK 417/11)***

*Określenie terminu końcowego do wykonania prawa odstąpienia może być powiązane z wystąpieniem zdarzenia przyszłego (stanowiącego przedmiot zastrzeżenia warunku - art. 89 k.c.), jeśli dodanie tego elementu nie doprowadzi do naruszenia funkcji terminu końcowego związanej z ograniczeniem stanu niepewności co do skorzystania z tego uprawnienia kształtującego.*

# Wykonanie prawa odstąpienia

- prawo podmiotowe kształtujące wykonywane przez złożenie oświadczenia drugiej stronie;
- oświadczenie uznajemy za złożone z chwilą *dotarcia do adresata w taki sposób, że mógł on zapoznać się z jego treścią* (art. 61 k.c.) – szczególnie istotne, gdy ogranicza nas termin na odstąpienie;
- zasadniczo nie jest konieczne wskazywanie szczegółowej **podstawy prawnej** odstąpienia (gdy odstąpienie sankcyjne), należy natomiast zadbać o powołanie podstaw faktycznych;
- problem powoływania się następnie na inną, alternatywną podstawę – dopuszczalność(?) koszty procesu(?).

# Wskazanie podstaw odstąpienia

**Wyrok SN z 14.3.2019 r., IV CSK 1/18** (oświadczenie o odstąpieniu bez wskazania podstawy prawnej, tylko wzmianka o „opóźnieniach” dłużnika):

*Pomimo że wskazana w oświadczeniu o odstąpieniu od umowy przyczyna odstąpienia nie została ujęta w sposób precyzyjny, to nawiązuje ona wyraźnie do przestanki – opóźnienia się wykonawcy z realizacją przyjętych na siebie obowiązków – wymienionej w art. 635 KC. Przewidziana w omawianym przepisie kwalifikowana postać „opóźnienia się wykonawcy” niewątpliwie mieści się w pojęciu szeroko rozumianego stanu opóźnienia, do którego odwołał się pozwany w oświadczeniu o odstąpieniu od umowy.*

→ brak wymagania wskazania podstawy prawnej oświadczenia o odstąpieniu od umowy;

→ także pominięcie wyczerpującego uzasadnienia odstąpienia od umowy nie może *a priori* świadczyć o braku skuteczności oświadczenia o odstąpieniu;

→ sąd winien dokonać wykładni oświadczenia o odstąpieniu.

# Wykonanie prawa odstąpienia

- oświadczenie nieodwołalne,
- jeżeli przesłanki odstąpienia spełnione  
→ zobowiązanie ‘upada’;
- oświadczenie bezwarunkowe – definitywne  
ukształtowanie nowej sytuacji prawnej;
- odstąpienie niedopuszczalne, jeżeli odpadł już  
powód odstąpienia (np. dłużnik spełnił  
świadczenie, z którym pozostawał w zwłoce).



# Skutki odstąpienia

**Umowne prawo odstąpienia** z art. 395 k.c.

→ umowa uważana za niezawartą – skutki *ex tunc*:  
to co strony świadczyły ulega zwrotowi w stanie  
niezmienionym, chyba że zmiana była konieczna  
w granicach zwykłego zarządu; ewentualnie potrzebne  
może być rozliczenie związane z wyświadczonymi  
usługami lub korzystaniem z rzeczy, za które należy się  
wynagrodzenie (395 §2 k.c.). Ale do rozliczenia nie  
można wprost stosować umowy, bo ta „nie istnieje”(!)

Przyjmuje się jednak, że przepis ustawy ma w tym  
zakresie znaczenie dyspozytywne. Można zatem  
zastrzec skutki odstąpienia jedynie na przyszłość.

# Skutki odstąpienia

## Odstąpienie sankcyjne w umowach wzajemnych

→ art. 494 k.c.

§ 1. *Strona, która odstępuje od umowy wzajemnej, obowiązana jest zwrócić drugiej stronie wszystko, co otrzymała od niej na mocy umowy, a druga strona obowiązana jest to przyjąć.*

*Strona, która odstępuje od umowy, może żądać nie tylko zwrotu tego, co świadczyła, lecz również na zasadach ogólnych naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.*

§ 2. *Zwrot świadczenia na rzecz konsumenta powinien nastąpić niezwłocznie.*

# Skutki odstąpienia „sankcyjnego”

Tradycyjny pogląd SN – (wątpliwa) analogia do art. 395 §2 k.c.

**Wyrok SN z 27.03.2008 r. (II CSK 477/07):** *Odstąpienie od umowy o roboty budowlane, tak jak na ogół we wszystkich innych przypadkach (z wyjątkami odnoszącymi się do umów stwarzających zobowiązania ciągłe), wywiera skutek **ex tunc**, to jest stwarza taki stan prawny jakby umowa nie została w ogóle zawarta.*

**Wyrok SN z 14.10.2015 r. (V CSK 720/14):** *Odstąpienie od umowy o dzieło na podstawie art. 640 k.c. wywiera skutek **ex tunc** i stwarza taki stan prawny, jakby umowa nie została zawarta. Żadna zatem ze stron nie może dochodzić roszczeń z tej umowy i przysługują im tylko roszczenia określone w art. 494 k.c.*

Wyjątek: **Wyrok SN z 15.05.2007 r. (V CSK 30/07):** *Odstąpienie od umowy wzajemnej, w której świadczenie jednej ze stron ma charakter ciągły, wywołuje skutek **ex nunc**.*

# Skutki odstąpienia sankcyjnego

Niezależnie od powołanych wątpliwości przyjmuje się, że skutki odstąpienia można z góry określić w umowie:

***Wyrok SN z 23.01.2008 r. (V CSK 379/07):*** Strony umowy o roboty budowlane, zastrzegając prawo odstąpienia od umowy, mogą ustalić jego skutki i obowiązki stron w razie wykonania tego prawa inaczej niż przewiduje to art. 395 § 2 k.c.; w szczególności mogą ustalić, że odstąpienie od umowy ma skutek *ex nunc*.

Przy **umowach rozciągniętych w czasie**, zastrzeżenie odstąpienia na przyszłość pozwala uniknąć kłopotliwego rozliczenia tego, co zostało już wykonane (bez takiego zastrzeżenia, do rozliczenia nie można stosować postanowień umowy, bo ta traktowana jak niezawarta!)

r.pr. dr hab. **Michał Wojewoda**  
prof. UŁ

# Popularne klauzule umowne

Kara umowna

Zadatek

# Klauzule umowne a wolność kontraktowania

Swoboda umów – art. 353<sup>1</sup> k.c.

*Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.*

Zasadniczo zatem istnieje swoboda także co do konstruowania poszczególnych klauzul umownych, ale bardzo często pojawiają się pewne ograniczenia ustawowe – należy zatem wiedzieć, które elementy danej konstrukcji mają charakter dyspozytywny, a które bezwzględnie obowiązujący.

Nie wolno naruszyć przepisów *iuris cogentis*(!)

# Nieważność umowy lub jej postanowień

**Art. 58. § 1.** *Czynność prawna **sprzeczna z ustawą** albo mająca na celu **obejście ustawy** jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy.*

§ 2. *Nieważna jest czynność prawna **sprzeczna z zasadami współżycia społecznego**.*

§ 3. *Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana.*

# Wykładnia umowy

## **Wyrok SN z 27.09.2013, I CSK 748/12**

*Jeżeli zastrzeżenie kary umownej znalazło się we wzorcu umownym przyjętym przez strony, wówczas wykładnia postanowień dotyczących kary umownej powinna odbywać się z zachowaniem zasady ochrony prawnej kontrahenta autora wzorca lub strony, która wzorzec ten załączyła, jako warunki umowy.*

→Potwierdzenie obowiązywania zasady *in dubio contra proferentem* także w obrocie niekonsumenckim (por.art.385 §2 k.c., art.65 k.c.).

## **Nie tylko wzorce - Wyrok SN z 24.03.2017, I CSK 443/16**

*Wątpliwości interpretacyjne, niedające się usunąć w drodze ogólnych zasad wykładni oświadczeń woli, powinny być interpretowane na niekorzyść autora tekstu umowy wywołującego wątpliwości.*

*Strona, która korzysta z faktycznej swobody formułowania tekstu umowy, ponosi bowiem ryzyko jego niejasnej redakcji.*



# Kara umowna (art. 483 - 484 k.c.)

**Art. 483.** § 1. Można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy (kara umowna).

§ 2. Dłużnik nie może bez zgody wierzyciela zwolnić się z zobowiązania przez zapłatę kary umownej.

**Art. 484.** § 1. W razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania kara umowna należy się wierzycielowi w zastrzeżonej na ten wypadek wysokości bez względu na wysokość poniesionej szkody. Żądanie odszkodowania przenoszące wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły.

§ 2. Jeżeli zobowiązanie zostało w znacznej części wykonane, dłużnik może żądać zmniejszenia kary umownej; to samo dotyczy wypadku, gdy kara umowna jest rażąco wygórowana.

# Kara umowna za naruszenie zobowiązania niepieniężnego

**Wyrok SN z 18.08.2005 r. (V CK 90/05):** *Zastrzeżenie kary umownej w zakresie zobowiązań pieniężnych jest niedopuszczalne, pozostaje bowiem w wyraźnej sprzeczności z art. 483 §1 k.c., zatem tego rodzaju postanowienie umowne jest z mocy art. 58 §1 k.c. bezwzględnie nieważne.*

Nie można omijać przepisów o karze umownej powołując się na swobodę umów i wprowadzając np. „odszkodowanie umowne” za brak zapłaty w terminie.

**Wyrok SN z 14.10.2016 r. (I CSK 618/15):** *Zastrzeżenie obowiązku zapłaty określonej kwoty z tytułu niepodwyższenia kapitału zakładowego przez wniesienie wkładu pieniężnego, a więc z tytułu niewykonania zobowiązania pieniężnego, nie może być kwalifikowane jako zastrzeżenie kary umownej, gdyż te mogą być zastrzegane tylko na wypadek niewykonania zobowiązania niepieniężnego (art. 483 §1 k.c.)*

# Kara umowna

za naruszenie zobowiązania pieniężnego?

Ustawa z dnia 11.9.2019 r. - **Prawo zamówień publicznych** (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1129 z późn. zm.).

Istotne odrębności, gdy chodzi o kary umowne.

**Art. 437. 1.** *Umowa, której przedmiotem są roboty budowlane, zawiera również postanowienia dotyczące:*

*7) wysokości kar umownych, z tytułu:*

*a) braku zapłaty lub nieterminowej zapłaty wynagrodzenia należnego podwykonawcom lub dalszym podwykonawcom.*

Dopuszczalna zatem także kara za naruszenie zobowiązania pieniężnego(!)

# Kara umowna jako skonkretyzowana kwota pieniężna

**Wyrok SN z 2.06.2016 r. (I CSK 506/15):**

*Z treści art. 483 § 1 k.c. dopuszczającego zastrzeżenie kary umownej w "określonej sumie" wynika nakaz wyrażenia jej kwotowo w chwili zastrzegania. Nie rodzi to jednak obowiązku podania konkretnej sumy pieniężnej stanowiącej karę umowną. Strony mogą bowiem określić karę **pośrednio** przez wskazanie podstawy jej naliczenia w sposób pozwalający uznać jej ustalenie za dokonane i zamknięte.*

*Zastrzeżenie w przedmiotowej umowie kary umownej przez wskazanie jako jej podstawy wartości bilansowej spółki, określa ją definitywnie bez potrzeby podejmowania jakichkolwiek czynności dla jej sprecyzowania przez strony lub rozstrzygający sprawę sąd.*

**Tak też SA w Białymstoku z 27 marca 2019 r., I AGa 201/18.**

# Kara umowna „limitowana”

(jako skonkretyzowana kwota pieniężna)

**Wyrok SN z 22.10.2015 r. (IV CSK 687/14):**

Nieokreślenie w umowie końcowego terminu naliczania kar umownych ani ich kwoty maksymalnej, prowadzi do obciążenia zobowiązanego tym świadczeniem w nieokreślonym czasie, a więc w istocie tworzy zobowiązanie wieczne, niekończące się. Takie ukształtowanie zobowiązania zapłaty kary umownej nie spełnia należącego do jego istoty wynikającego z art.483 §1 k.c. wymagania określenia sumy pieniężnej podlegającej zapłacie w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania niepieniężnego.

Wymóg ten jest spełniony, gdy strony z góry określają wysokość kary umownej, albo gdy w treści umowy wskazują podstawy do definitywnego określenia jej wysokości.

Por. wyrok SO w Łodzi z 31.01.2017, XIII Ga 748/16;

wyrok SO w Poznaniu z 13.11.2017, I C 87/16 - czy słusznie?

# Wątpliwości doktryny i orzecznictwa

**M. Łolik**, *Kwestia określenia kary umownej (w kontekście jej maksymalnej wartości) jako przesłanka jej prawidłowego zastrzeżenia*, PPH 10/2020, s. 39-43

**A. Szlęzak**, *Polemicznie o maksymalnej wysokości kary umownej jako przesłance ważności jej zastrzeżenia*, PPH 1/2021, s. 17-21

---

**Wyrok SN z 20 maja 2021 r., IV CSKP 58/21:**

*Kara umowna za zwłokę, która ma w założeniu pełnić przede wszystkim funkcję stymulującą dłużnika do wykonania zobowiązania, może być ustalona według stawki odniesionej do określonego interwału czasowego (dzień, tydzień).*

*Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę stoi na stanowisku, że **dopuszczalne jest zastrzeganie kar umownych za zwłokę w spełnieniu świadczenia niepieniężnego w postaci ułamka (procentu) wartości świadczenia za każdą jednostkę czasu zwłoki, bez określenia z góry maksymalnej kwoty takiej kary umownej.***

# Kara umowna **Nie**LIMITOWANA(?!)

## **Pytanie prawne Sądu Okręgowego w Łodzi:**

*"Czy ważne i dopuszczalne jest zastrzeżenie na podstawie art. 483 § 1 k.c. kary umownej w postaci określonego procentu wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki bez określenia końcowego terminu naliczenia kary umownej ani jej kwoty maksymalnej?"*

## **Uchwała SN z 9 grudnia 2021 r., III CZP 16/21:**

*Dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej za zwłokę w wykonaniu zobowiązania w postaci określonego procentu ustalonego wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki, nawet jeżeli nie określono końcowego terminu naliczania kary umownej ani jej kwoty maksymalnej.*

## **Pytania prawne Sądu Apelacyjnego:**

- „1. Czy w granicach swobody kontraktowania (art. 353<sup>1</sup> k.c.) dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej za nienależyte wykonanie przez wierzyciela obowiązków wynikających z umowy o roboty budowlane, obejmujących czynności związane z przygotowaniem robót, w postaci określonego procenta wynagrodzenia umownego za każdy dzień zwłoki bez określenia kwoty maksymalnej kary umownej?*
- 2. Czy stosowany w drodze analogii art. 484 §2 k.c. może stanowić podstawę prawną miarkowania wierzycielskiej kary umowne?”*

### **Uchwała SN z 9 grudnia 2021 r., III CZP 26/21:**

*Dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania albo nienależytego wykonania przez wierzyciela czynności, bez której świadczenie dłużnika w umowie o roboty budowlane nie może być spełnione.*

*Maksymalna wysokość kary umownej nie musi być wyrażona w kwocie pieniężnej; wystarczy, że można ją oznaczyć na podstawie umowy i w świetle okoliczności sprawy.*



# Kara umowna LIMITOWANA(?!)

Co innego ZAMÓWIENIA PUBLICZNE.

Ustawa z dnia 11 września 2019 r. - Prawo zamówień publicznych (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1129 z późn. zm.).

**Art. 436.** *Umowa zawiera postanowienia określające w szczególności:*

*3) łączną maksymalną wysokość kar umownych, których mogą dochodzić strony.*

Chodzi o ogólny limit kar wszelkiego rodzaju, który pozwala oszacować ryzyko ponoszone przez wykonawców, narażonych na te kary.

W projekcie ustawy była propozycja limitu ustawowego na poziomie 20%, ale ostatecznie nie znalazło się to w przepisie. Decyzja należy zatem do stron.

# Kara umowna a szkoda

**Uchwała 7 sędziów SN z 6.11.2003 r., III CZP 61/03:**

*Zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania nie zwalnia dłużnika z obowiązku jej zapłaty w razie wykazania, że wierzyciel nie poniósł szkody.*

**Odmienne: Wyrok SA w KAT z 20 marca 2013 r. (I ACa 132/13)**

*Roszczenie o zapłatę kary umownej nie aktualizuje się w przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jeżeli jednocześnie nie powstanie szkoda. Przepis art. 483 § 1 k.c. wyraźnie mówi, że kara umowna stanowi formę naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego. Kara umowna jest zryczałtowanym odszkodowaniem ex contractu, co ma ten skutek, że przesłanki jej wymagalności określają ogólne przesłanki kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.*

Co innego, jeżeli same strony odwołują się do szkody wierzyciela (modyfikacja przesłanek dopuszczalna).

# Kara umowna a szkoda

## Wyrok SA w Łodzi z 11.09.2014 r., I ACa 309/14:

*Pogląd, że kara umowna jest tzw. surogatem odszkodowania, nie oznacza tego, że kara umowna ma zastąpić jedynie odszkodowanie w związku z powstającą po stronie wierzyciela szkodą majątkową.*

*Sformułowanie "surogat odszkodowania" należy rozumieć w tym sensie, że strony przy zawarciu umowy określają z góry karę umowną na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika i kara ta kompensuje wszystkie negatywne dla wierzyciela konsekwencje wynikające ze stanu naruszenia zobowiązania. Operuje się tu pojęciem tzw. **szkody ogólnej**, innej niż zindywidualizowana szkoda majątkowa wierzyciela.*

# Kara umowna

## – podstawa odpowiedzialności dłużnika

**Wyrok SN z 11 stycznia 2008 r. (V CSK 362/07):**

*Zakres odpowiedzialności z tytułu kary umownej pokrywa się w pełni z zakresem ogólnej odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania (art. 471 k.c.). Z tego też względu przesłanki obowiązku zapłaty kary umownej określone są przez pryzmat ogólnych przesłanek kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.*

**Wyrok SN z 7 grudnia 2007 r. (III CSK 234/07):**

*Podporządkowanie kary umownej podstawom odpowiedzialności kontraktowej sprawia, że dłużnik może bronić się zarzutem, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nastąpiło w wyniku okoliczności, za które nie ponosi on odpowiedzialności.*

# Kara umowna

## – podstawa odpowiedzialności dłużnika

**Wyrok SN z 25 lutego 2010 r. (V CSK 297/09):** Dłużnik, broniąc się przed żądaniem zapłaty kary umownej, musi wykazać, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania było następstwem okoliczności, za które nie ponosi odpowiedzialności.

**Wyrok SN z 8.02.2013 r. (IV CSK 299/12):**

W sytuacji gdy strony umowy przewidziały kary umowne za zwłokę w oddaniu przedmiotu umowy, a kodeks cywilny wyraźnie odróżnia zwłokę od zwykłego opóźnienia, uznanie przez sąd, że wierzyciel ma prawo do naliczania kar umownych za faktyczny okres opóźnienia, narusza art. 476 k.c., który przez zwłokę rozumie tylko takie opóźnienie, które jest następstwem okoliczności za które dłużnik ponosi odpowiedzialność.

[jest jednak **domniemanie zwłoki!**]

# Kara umowna

## dyspozytywna podstawa odpowiedzialności

**Wyrok SN z 26 września 2012 r. (II CSK 84/12):**

*W związku z zarzutem naruszenia art. 483 i 484 k.c. pozostaje wskazać, że kara umowna jest zryczałtowanym odszkodowaniem ex contractu, co ma ten skutek, że przesłanki jej wymagalności określają ogólne przesłanki kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.*

*Ta ogólna regulacja ma charakter **dyspozytywny** (art.361 §2 i 472 i nast. k.c.), co uzasadnia uznanie, że dopuszczalne jest w oparciu o art. 473 § 1 k.c. i w granicach art. 473 §2 k.c., **modyfikowanie odpowiedzialności dłużnika** przez określenie przesłanek naprawienia szkody w sposób odmienny niż wynika to z art. 472 i 474 k.c. Poza wynikającym a contrario z art.483 §1 k.c. wyłączeniem możliwości ustanowienia kary umownej w związku z zobowiązaniem pieniężnym ustawa nie ogranicza dyspozycyjności stron.*

# Kara umowna

## -modyfikacje podstaw odpowiedzialności

**Wyrok SN z 6 października 2010 r., II CSK 180/10**

*Odpowiedzialność dłużnika w zakresie kary umownej bez względu na przyczynę niewykonania zobowiązania powinna być w umowie wyraźnie określona, nie ma bowiem podstaw do dorozumienia rozszerzonej odpowiedzialności dłużnika.*

**Wyrok SN z 27.09.2013, I CSK 748/12:** *Jeżeli strony chcą rozszerzyć odpowiedzialność dłużnika, to zgodnie z art. 473 §1 k.c. muszą w umowie wskazać (oznaczyć, wymienić), za jakie - inne niż wynikające z ustawy - okoliczności dłużnik ma ponosić odpowiedzialność. Okoliczności te zatem muszą być w umowie wyraźnie określone.*

# Kara umowna

## – podstawa odpowiedzialności dłużnika

**Wyrok SA w KAT z 22.06.2018 r., V AGa 167/18:** *Jeżeli strony zastrzegłyby kary umowne w każdym wypadku niewykonania zobowiązania, bez znaczenia dla obowiązku zapłaty kary umownej byłyby przyczyny, które spowodowały niedotrzymanie przez dłużnika terminu wykonania zobowiązania. Jednakże odpowiedzialność dłużnika w zakresie kary umownej bez względu na przyczynę niewykonania zobowiązania powinna być w umowie wyraźnie określona, nie ma bowiem podstaw do dorozumienia rozszerzonej odpowiedzialności.*

**Wyrok SA w Łodzi z 13.06.2017 r., I ACa 1555/16:**

*Roszczenie o zapłatę kary umownej **nie może** powstać w razie uniemożliwienia dłużnikowi wykonania umowy przez wierzyciela. W takiej bowiem sytuacji powstanie roszczenia o zapłatę kary umownej zależałoby jedynie od woli wierzyciela.*



# Kara umowna za opóźnienie

- „Opóźnienie” – zwrot wieloznaczny – jakie opóźnienie?
- opóźnienie **zwykłe** → przekroczenie terminu spełnienia świadczenia z powodu okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności
  - opóźnienie **kwalfikowane** → zwłoka, gdy powody obciążają dłużnika

Jeśli klauzula umowna nie precyzuje, o jakie opóźnienie chodzi, przy wykładni umowy punktem odniesienia będą odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego:

- W przypadku kary umownej art. 483 w zw. z art. 476 kc → odpowiedzialność za zwłokę (ale domniemanie zwłoki);
- W przypadku odsetek za opóźnienie – art. 481 § 1 kc → każde opóźnienie, w tym także opóźnienie zwykłe(!)

# Kara umowna na rzecz dłużnika(?)

**Wyrok SN z 28 maja 2014 r. (I CSK 345/13):**

Pojęcie zobowiązania niepieniężnego na gruncie art. 483 k.c. należy rozumieć szeroko. W doktrynie dominuje pogląd, który należy podzielić, że kary umowne mogą być zastrzeżone zarówno na wypadek naruszenia zobowiązania przez dłużnika, jak i **na wypadek naruszenia zobowiązania przez wierzyciela**. Dotyczy to nie tylko zobowiązań wzajemnych, ale także naruszenia przez wierzyciela innych obowiązków wynikających z umowy, choćby miał nim być jedynie jego obowiązek współdziałania z dłużnikiem przy wykonywaniu zobowiązania. Innymi słowy, niewykonanie przez stronę istotnego obowiązku umownego o charakterze niepieniężnym, niemającego charakteru podstawowego (świadczenia), a polegającego jedynie na konieczności współdziałania z dłużnikiem może być podstawą do zastrzeżenia kary umownej.

por. art.354 §2 k.c., art.486 k.c.

# Kara umowna – rodzaje naruszeń

**Wyrok SA w WAW z 7 lutego 2018 r. (I AGa 101/18):**

*Do przedmiotowo istotnych elementów zastrzeżenia kary umownej zalicza się określenie zobowiązania (albo pojedynczego obowiązku), którego niewykonanie lub nienależyte wykonanie rodzi obowiązek zapłaty kary. Karę umowną strony mogą bowiem zastrzec na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania w ogólności (zobowiązania obligującego dłużnika do świadczenia polegającego na daniu, czynieniu, zaniechaniu lub znoszeniu); mogą też powiązać karę z poszczególnymi przejawami niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (np. zwłoką dłużnika, spełnieniem świadczenia niewłaściwej jakości).*

**Wyrok SN z 17 stycznia 2020 r. (IV CSK 579/17):** *Dopuszczalne jest wprowadzenie [kary umownej] na wypadek naruszenia dowolnego obowiązku, niezależnie od tego, czy jest on funkcjonalnie związany z długiem oraz czy naruszenie skutkuje niewykonaniem, czy jedynie nienależytym wykonaniem zobowiązania, ale takie poszerzenie podstaw wymaga wyraźnego określenia w umowie.*

# Kara umowna – rodzaje naruszeń

**Wyrok SA w POZ z 28 maja 2014 r. (I ACa 224/14):** *Nie można się zgodzić ze stanowiskiem, że postanowienie zastrzegające karę umowną za "inne uchybienia w realizacji umowy" jest nieważne, gdyż nie określa precyzyjnie przesłanek wymierzenia kary umownej. Kara umowna może zostać zastrzeżona na wypadek niewykonania zobowiązania, nienależytego wykonania zobowiązania w ogólności lub konkretnych uchybień w zakresie sposobu wykonania zobowiązania. Określenie rodzaju naruszenia zobowiązania może nastąpić więc przez wskazanie na "niewykonanie" lub "nienależyte wykonanie zobowiązania" albo przez precyzyjny opis konkretnych przykładów niespełnienia świadczenia lub jego spełnienia nienależytego. Stopień dokładności oznaczenia naruszeń może być różny - od wskazania zwłoki dłużnika, aż po enumeratywne wyliczenie konkretnych uchybień w zakresie wykonania zobowiązania, np. braki ilościowe lub jakościowe. Dopuszczalne jest również zastrzeżenie kary umownej, która będzie się należeć wierzycielowi w razie "poważnego/rażącego" naruszenia zobowiązania.*

# Kara umowna – rodzaje naruszeń

Art. 483 k.c. stanowi o możliwości zastrzeżenia **kary umownej** za:

- **niewykonanie** lub
- **nienależyte wykonanie zobowiązania.**

Dwie istotne kwestie praktyczne:

- Pytanie o wzajemną relację kar zastrzeganych z obu tytułów (w jednej umowie)?
- Pytanie o karę umowną na wypadek odstąpienia?  
– art. 483 k.c. w ogóle o tej ostatniej możliwości nie wspomina.

# Odstąpienie a kara umowna

Kara na wypadek odstąpienia jest dopuszczalna, ale to tylko pewien „skrót myślowy”.

**Wyrok SN z 7.02.2007 r. (III CSK 288/06):** *Odstąpienie od umowy stanowi realizację uprawnień związanych z określonymi wypadkami niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań z umów wzajemnych (art. 491-493 k.c.) i skuteczne odstąpienie od umowy stanowi w pewnym sensie potwierdzenie, że istotnie miał miejsce przypadek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy przez drugą stronę.*

Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można zatem traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

# Odstąpienie a kara umowna

Dopuszczalność domagania się kar umownych w razie odstąpienia? Skoro odstąpienie sankcyjne przekreśla byt umowy (i to ze skutkiem *ex tunc*, jak chce SN), to czy można powoływać się na klauzulę zawartą w takiej upadłej umowie, przewidującą karę umowną?

***Wyrok SN z 15.11.2012 r. (V CSK 512/11):***

*Wykonanie uprawnienia do odstąpienia od umowy wzajemnej znosi jedynie prawa i obowiązki stron należące do jej istoty, natomiast nie znosi powstałego wcześniej stanu odpowiedzialności z tytułu zastrzeżenia kary umownej i powstałych wcześniej przesłanek uzasadniających jej zapłatę.*

# Odstąpienie a kara za zwłokę

Pytanie o dopuszczalność powołania się na karę umowną zastrzeżoną na wypadek **opóźnienia** lub **zwłoki** (czyli nienależytego wykonania zobowiązania), w przypadku, gdy takie opóźnienie/zwłoka prowadzą do **odstąpienia**, które oznacza, że ostatecznie mamy przypadek niewykonania zobowiązania.

**Wyrok SN z 15.11.2012 r. (V CSK 512/11):**

*Wykonanie prawa odstąpienia od umowy nie pozbawia odstępującego roszczenia o zapłatę kary umownej, zastrzeżonej w tej umowie na wypadek przekroczenia terminu spełnienia świadczenia niepieniężnego.*

*Uprzednio ukształtowane skutki stanu niewykonania zobowiązania w postaci powstania obowiązku zapłaty kar umownych trwają bowiem nadal pomimo odstąpienia od umowy.*

[Chodzi jednak tylko o przypadek, gdy nie było odrębnej kary na wypadek odstąpienia!!!]



# Odstąpienie a kara za zwłokę c.d.

## **Wyrok SN z 29.06.2005 r. (V CK 105/05):**

*Powstałe już roszczenie o zapłatę kar umownych nie traci bytu prawnego także po odstąpieniu od umowy. Mimo wykonania uprawnienia do odstąpienia od umowy przez zamawiającego ukształtowane już prawne skutki stanu niewykonania zobowiązania lub nienależytego wykonania zobowiązania mogą trwać nadal.*

## **Wyrok SN z 12 czerwca 2015 r. (II CSK 585/14):**

*Utrzymanie kar umownych za zwłokę po odstąpieniu od umowy poczytuje się za możliwe, gdy strony w umowie tak postanowią, przy czym kara taka ulegałaby przekształceniu w karę za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, o ile w umowie takiej kary odrębnie nie zastrzeżono.*

# Równoległa kara umowna za niewykonanie i za nienależyte wykonanie

**Uchwała SN z 18 lipca 2012 r. (III CZP 39/12):**

*Jeżeli umowa przewiduje karę umowną za zwłokę lub opóźnienie w wykonaniu zobowiązania oraz karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy, oznacza to, że*

- *pierwsza z tych kar jest zastrzegana **jedynie** za szkodę spowodowaną opóźnieniem lub zwłoką - jako jednych z postaci nienależytego wykonania zobowiązania, które jednak zostanie wykonane,*
- *natomiast drugi rodzaj kary umownej dotyczy rekompensaty za szkodę doznaną przez wierzyciela wskutek niewykonania zobowiązania, w następstwie odstąpienia od umowy, chociażby przyczyną wykonania tego uprawnienia była wcześniejsza zwłoka dłużnika lub inne okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi dłużnik.*

Niewykonanie i nienależyte wykonanie - pojęcia rozłączne(!)

## **Uchwała SN z 14 czerwca 2018 r. (V CSK 534/17):**

*Co do zasady roszczenie o zapłatę kary umownej na wypadek zwłoki lub opóźnienia nie przysługuje stronie odstępującej od umowy wzajemnej, jeżeli w umowie zastrzeżono również taką karę w związku z odstąpieniem od umowy. (...)*

*W przypadku zgłoszenia żądania zasądzenia kary umownej z tytułu zwłoki w wykonaniu przedmiotu umowy i jednocześnie z tytułu odstąpienia od umowy, dochodzi do zbiegu roszczeń, niewykonanie zobowiązania pochtania bowiem szkodę wynikającą z nienależytego wykonania zobowiązania z uwagi na opóźnienie lub zwłokę w jego realizacji, a funkcje obu roszczeń są jednorodne. (...)*

*Jeżeli więc strony zastrzegły karę umowną nie różnicując jej wysokości w zależności od przyczyn odstąpienia od umowy, należy przyjąć, że kara ta miała rekompensować całą szkodę, jakiej dozna strona na skutek niewykonania zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy.*

# Kara umowna za niewykonanie i/lub za nienależyte wykonanie

**Uchwała SN z 28 czerwca 2017 r. (IV CSK 525/16):**

*Nie może być kumulowana kara umowna przewidziana za nienależyte wykonanie zobowiązania np. kara umowna za zwłokę w wykonaniu zobowiązania i kara umowna za niewykonanie zobowiązania. **Nie sposób bowiem jednocześnie spełnić wymagań, od których naliczanie tych kar jest uzależnione, tj. wykonać, choćby w sposób nienależyty, i nie wykonać tego samego zobowiązania.** Dlatego wierzyciel nie może zażądać skutecznie obu wymienionych kar umownych, gdyż wzajemnie się wykluczają. Wskutek odstąpienia od umowy powstaje stan, który należy kwalifikować jako niewykonanie zobowiązania, skoro strona, która odstąpiła od umowy, może dochodzić naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.*

# Kara umowna za niewykonanie i/lub za nienależyte wykonanie

**Uchwała SN z 28 czerwca 2017 r. (IV CSK 525/16)**

**c.d.:**

*Z tego względu, że odstąpienie od umowy powoduje przekształcenie się stanu zwłoki lub opóźnienia w stan niewykonania zobowiązania, strona może dochodzić kary umownej przewidzianej na wypadek odstąpienia od umowy, tj. kary przewidzianej na wypadek niewykonania zobowiązania z **wyłączeniem** równoczesnego dochodzenia kary umownej zastrzeżonej z tytułu zwłoki lub opóźnienia jako jednej z postaci nienależytego wykonania zobowiązania.*

A jeśli strony wyraźnie zastrzegą kumulację w umowie?

# Wyjątkowo możliwość kumulacji

**Wyrok SN z 24.05.2012 r. (V CSK 260/11):** *Dopuszczalność dochodzenia kary umownej przewidzianej w związku z odstąpieniem od umowy - za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania - oraz kary umownej przewidzianej za szkodę spowodowaną określonym przejawem nienależytego wykonania zobowiązania poprzedzającego odstąpienie od umowy **musiałaby wyraźnie wynikać z umowy**. W takim przypadku, należałoby przyjąć, że strony przewidziały jedną karę umowną za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, ale jedynie skonstruowaną - odnośnie do sposobu jej obliczenia - z zsumowania dwóch kar: jednej, zastrzeżonej dla zrekompensowania skutków szkody spowodowanej określonym przejawem nienależytego wykonania zobowiązania w okresie poprzedzającym odstąpienie od umowy oraz drugiej, przewidzianej za dalszą część szkody wywołanej niewykonaniem zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy.*

# Studium przypadku

**Kary na wypadek odstąpienia** bardzo popularne np. w umowie o roboty budowlane. Najczęściej są zastrzegane w interesie inwestora.

Możliwy jednak przykład klauzul chroniących wykonawcę (gdy umowa kilkuetapowa):

- zastrzeżono dla wykonawcy prawo odstąpienia w razie opóźnienia w zapłacie za którykolwiek etap robót, jeżeli opóźnienie przekracza 21 dni;
- kara umowna w przypadku odstąpienia w wysokości 10% wartości pozostałych, niezrealizowanych etapów robót.

Sens gospodarczy takich klauzul?

Jaki uszczerbek wykonawcy ma rekompensować zastrzeżona kara umowna?

**DOPUSZCZALNOŚĆ???**

# Kara umowna za odstąpienie od umowy - dopuszczalność?

**Wyrok SN z 7 lutego 2007 r. (III CSK 288/06)** - Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

Ocena skuteczności zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy nie może być oderwana od oceny, na czym polegało niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania.

**Brak jest podstaw do domagania się zasądzenia kary umownej zastrzeżonej na wypadek odstąpienia od umowy, jeżeli podstawę do odstąpienia od umowy stanowiło niewykonanie zobowiązania pieniężnego.** (stanowisko SN bardzo restryktywne)



# Kontrargumenty

Marcin Lemkowski (Mon.Pr. 5/2008):

Zakaz zabezpieczania karą umowną zobowiązań pieniężnych pozostaje aktualny tylko wtedy, gdy dłużnik nadal zobowiązany jest do zapłaty świadczenia głównego, a dodatkowo wierzyciel żąda od niego kary umownej za to, że swojego zobowiązania prawidłowo nie wykonał. (...) Dopóki zatem istnieje wierzytelność pieniężna, dopóty uproszczoną sankcją za brak jej zapłaty (czasowy bądź definitywny) mogą stanowić wyłącznie odsetki. (...)

W momencie jednak, gdy wierzytelność, w stosunku do której możliwe było naliczanie odsetek, gaśnie z jakiegokolwiek przyczyny (np. na skutek wypowiedzenia, odstąpienia czy rozwiązania umowy), nie jest możliwe dalsze zabezpieczenie interesu wierzyciela odsetkami, a tym samym musi istnieć możliwość dokonania tego w inny sposób – poprzez karę umowną(!)

# Kara umowna za odstąpienie od umowy

Bardziej liberalne podejście SN raczej odosobnione:

**Wyrok SN z 25 marca 2011 r. (IV CSK 401/10)** [odstąpienie dostawcy w związku z niedotrzymaniem terminów płatności przez drugą stronę – kara umowna 20% nieodebranego towaru; odbiorca kwestionował dopuszczalność zastrzeżenia takiej kary umownej]:

*Za oczywiście chybiony uznać należy zarzut naruszenia art. 483 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny wskazał wyraźnie, że kara umowna, której zapłaty domaga się powód, zastrzeżona została na wypadek odstąpienia przez niego od umowy, a nie - jak błędnie odczytuje skarżąca - na wypadek niewykonania zobowiązania pieniężnego. Sąd Najwyższy wielokrotnie opowiadał się za dopuszczalnością zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy.*

**Wyrok SN z 21 maja 2014 r. (II CSK 529/13):** *W orzecznictwie dopuszcza się jednak możliwość skutecznego zastrzeżenia kary umownej również na wypadek odstąpienia od umowy, bez względu na charakter świadczeń, do jakich zobowiązały się strony umowy, od której się odstępuje. W uzasadnieniu tego stanowiska wskazuje się, że z chwilą odstąpienia od umowy powstaje - ex lege - między stronami dotychczasowej umowy **zobowiązanie**, o którym mowa w **art. 494 k.c.***

Zob. też wyrok SN z 13 czerwca 2008 r. (I CSK 13/08)

# Kara umowna za odstąpienie od umowy

Sądy powszechne bardziej liberalne(!)

**Wyrok SA w Białymstoku z 16.10.2017 r., I ACa 353/17:**

Dopuszcza się możliwość zastrzegania kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy, przy czym nie łączy się tej możliwości z charakterem świadczeń do jakich zobowiązane są strony umowy, od której się odstępuje.

*W sprawie bezspornym było, że zaistniały przesłanki do rozwiązania umowy najmu z przyczyny wymienionej w § 13 ust. 1 pkt c) umowy, a mianowicie zwłoki pozwanej z zapłatą czynszu najmu za dwa kolejne okresy rozliczeniowe (luty i marzec 2015 r.). Spór dotyczył zaś możliwości obciążenia pozwanej karami umownymi z tytułu wypowiedzenia umowy na tej podstawie.*

W innej sprawie pytanie prawne **SA w Białymstoku:**

*„Czy dopuszczalne jest zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania (zwłoki w spełnieniu) przez jedną z jej stron zobowiązania o charakterze pieniężnym?”*

Skład trzyosobowy SN przekazał zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia **składowi 7 sędziów SN.**

Uchwała 7ss SN z 20 listopada 2019 r., III CZP 3/19,

**„Nie jest dopuszczalne zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy z powodu niewykonania zobowiązania o charakterze pieniężnym”.**

Polemika: M.Wojewoda, *Naruszenie zobowiązania pieniężnego jako podstawa odstąpienia od umowy i domagania się kary umownej*, Kwartalnik Pr. Pryw. 2/2022, s. 227.

# Niedopuszczalność kary umownej – kwestie procesowe

Jeżeli sąd uznał karę umowną za niedopuszczalną (klauzula nieważna) to pozostaje roszczenie o odszkodowania za niewykonanie umowy na zasadach ogólnych (art. 494 k.c.).

Problem procesowy - w ramach apelacji nie ma już możliwości przedmiotowej zmiany powództwa i domagania się – zamiast kary umownej – zasądzenia odszkodowania.

## ***Wyrok SA w KAT z 11.10.2001 r. (I ACa 437/01):***

*Jeżeli strona dochodzi w postępowaniu przed sądem I instancji zapłaty z tytułu kary umownej, nie może w postępowaniu apelacyjnym dokonywać zmiany powództwa i domagać się zasądzenia odszkodowania na ogólnych zasadach (art. 471 k.c.).*

# Kara umowna za odstąpienie od umowy (ale należy drugiej stronie)

Inny problem - kara umowna dla kontrahenta strony odstępującej (jako sankcja za „nieuprawnione odstąpienie” lub za „odstąpienie z winy odstępującego”).

Jeśli jednak brak jest podstaw odstąpienia, to po prostu trzeba je uznać za nieskuteczne. W efekcie umowa nadal obowiązuje i należy domagać się jej wykonania.

Ewentualnie może być kara za niewykonanie przez stronę, która nieskutecznie odstąpiła, przy czym ta kara pojawi się najczęściej dopiero w związku z odstąpieniem dokonany przez stronę wierną umowie!

Możliwa też konstrukcja odstępnego (396 k.c.).

UWAGA! Nie ma uniwersalnego prawa odstąpienia - przeciwnie → jest zasada ***pacta sunt servanda***

# Wyłączność kary umownej

Kara **wyłączna** (zasada dyspozytywna – 384 §1 zd.2 k.c.) - żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły (możliwa zatem kara **w interesie dłużnika!**)

Przełamanie ustawowe:

**Wyrok SN z 11.01.2008 (V CSK 362/07)** - *W świetle art.473 §2 k.c., w razie wyrządzenia szkody umyślnie wierzyciel - mimo zastrzeżenia kary umownej wyłącznej - może domagać się skutecznie odszkodowania przenoszącego wysokość tej kary. W takim przypadku kwestia, czy kara umowna przewidziana została na wypadek niewykonania zobowiązania, czy też tylko określonych uchybień w zakresie sposobu wykonania zobowiązania, nie ma istotnego znaczenia.*

# Wyłączność kary umownej – przełamania umownej

Kara zaliczalna lub alternatywna

– kwestia sformułowania stosownej klauzuli.

[„jeżeli wysokość szkody przekracza wartość kary umownej, wierzyciel może domagać się odszkodowania uzupełniającego na zasadach ogólnych”]

Kara kumulatywna(?) - wątpliwa dopuszczalność

**Wyrok SN z 22 maja 2003 r. (II CK 367/02)** - *Zastrzeżenie kary umownej o kumulatywnym charakterze zmierza do realnego wykonania zobowiązania, którego osiągnięcie mogą właśnie zapewnić takie sankcje ekonomiczne, w których dominuje funkcja stymulacyjna i represyjna. Funkcja kompensacyjna kar zaliczalnych często nie pozwala osiągnąć zamierzonego celu i nie służy pewności wykonania świadczenia niepieniężnego.*



# Kwestie szczegółowe

- Samowykonalność kary umownej
  - w szczególności w umowach wzajemnych

## Zwalczanie kary umownej

- Miarkowanie kary umownej (art. 484 §2 k.c.)
- Możliwość powoływania się na nadużycie prawa podmiotowego (art. 5 k.c.)
- Kara umowna a przyczynienie poszkodowanego do powstania szkody (art. 362 k.c.)

# Miarkowanie kary umownej

**Wyrok SN z 10.12.2019 r., IV CSK 443/18:**

*Miarkując karę umowną, sąd musi uwzględniać różnorodne okoliczności konkretnej sprawy, przy czym wysokość szkody poniesionej przez wierzyciela jest jedynie jedną z nich, a katalogu kryteriów pozwalających na zmniejszenie kary umownej nie można uznać za zamknięty.*

*Nie bez znaczenia jest również fakt, że obowiązek zapłaty kary umownej może powstać nawet wtedy, gdy wierzyciel na skutek niewykonania lub nienależytego zobowiązania nie poniósł w ogóle szkody majątkowej.*

## Wyrok SN z 26 stycznia 2011 r. (II CSK 318/10)

1. Wina dłużnika sama przez się nie wyłącza możliwości obniżenia kary umownej na podstawie art. 484 § 2 k.c. Nie powinno to budzić wątpliwości, skoro żądanie zapłaty kary umownej może być uwzględnione tylko wtedy, gdy niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jest następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność (art. 471 k.c.).

2. W art. 484 § 2 k.c. ustawodawca wskazał dwie przesłanki zmniejszenia kary umownej. (...) Obie przesłanki są równorzędne, stąd wystąpienie którejkolwiek z nich uzasadnia miarkowanie kary umownej.

3. Miarkowanie kary umownej zastrzeżonej na wypadek zwłoki w spełnieniu całości świadczenia jest co do zasady dopuszczalne także ze względu na wykonanie przez dłużnika zobowiązania w znacznej części. Trzeba jednak podkreślić, że zmniejszenie kary z powołaniem się na tę przesłankę zależy od konkretnych okoliczności faktycznych, które pozwalają ocenić czy, i w jakim stopniu, częściowe wykonanie zobowiązania zaspokajało interes wierzyciela.

4. Bez względu na to, czy za zasadnicze kryterium oceny rażącego wygórowania kary umownej przyjmie się wysokość szkody czy wysokość odszkodowania, które należałoby się wierzycielowi na zasadach ogólnych, sąd - stosując art. 484 § 2 k.c. - powinien rozważyć okoliczności danego wypadku. Nie może ograniczyć się jedynie do porównania wysokości zastrzeżonych stawek procentowych kar umownych do stawek zwykle stosowanych w obrocie.

# Miarkowanie a żądanie oddalenia powództwa (ewolucja orzecznictwa)

**Wyrok SN z 16 lipca 1998 r. (I CKN 802/97):**

*Jeżeli przedmiotem żądania pozwu jest zasądzenie kary umownej, a pozwany wnosi o oddalenie powództwa, należy uznać, że w tym wniosku zawarty jest także wniosek o obniżenie kary umownej [?!?]*

**Wyrok SN z 27 lutego 2009 r. (II CSK 511/08):**

*Wymaganego w art. 484 § 2 k.c. wniosku o miarkowanie kary umownej można doszukiwać się *implicite* w samym ogólnym żądaniu pozwanego dłużnika nieuwzględnienia żądania powoda o zapłatę kary umownej.*

ale... DOMINUJĄCY POGLĄD INNY:

**Wyrok SN z 8 marca 2013 r. (III CSK 193/12):**

*Do miarkowania kary umownej przez sąd konieczne jest zgłoszenie takiego żądania przez dłużnika.*

# Miarkowanie a żądanie oddalenia powództwa

## Wyrok SN z 12 lutego 2015 r. (IV CSK 276/14):

*Wykładnia językowa art. 484 §2 k.c., w którym wskazano dwie różne przesłanki uzasadniające obniżenie należnej wierzycielowi kary, prowadzi jednak do konkluzji, że dłużnik, zwłaszcza reprezentowany przez zawodowego pełnomocnika procesowego i zwłaszcza w sprawie gospodarczej, powinien **sformułować wniosek o miarkowanie kary umownej w sposób wyraźny**, ze wskazaniem, na której przesłance opiera żądanie, oraz w jaki sposób je motywuje. Dłużnik powinien nie tylko zgłosić postulat obniżenia kary umownej, ale także przytoczyć fakty i dowody na jego poparcie, dając tym samym wierzycielowi możliwość zwalczania tego żądania pozwanego w toku postępowania.*

## Uwaga!

Nie ma powództw „o miarkowanie”. Kwestia zawsze badana jest przesłankowo w procesie o zapłatę wszczętym przez jedną lub drugą stronę.

# Kara umowna a przyczynienie

**Wyrok SN z 16 kwietnia 2010 r. (IV CSK 494/09):**

- 1. Przepis art. 362 k.c. nie może znaleźć zastosowania do kary umownej, ponieważ przestanką uzasadniającą zapłatę kary umownej nie jest szkoda, lecz niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania, za które ponosi odpowiedzialność dłużnik.*
- 2. Żądanie miarkowania kary umownej musi być konkretnie sprecyzowane przez zgłaszającego.*

[nie wystarczy zatem sam zarzut przyczynienia, by zarzut ten potraktować jako „ukryte” lub alternatywne żądanie miarkowania kary umownej!]

# Kara umowna a zarzut nadużycia prawa

**Wyrok SN z 22 maja 2002 r. (I CKN 1567/99):** *Niedopuszczalne jest zmniejszenie kary umownej na podstawie art. 5 k.c.*

ale... AKTUALNIE DOMINUJĄCY POGLĄD INNY:

**Wyrok SN z 15 października 2008 r. (I CSK 126/08):**

*Nie jest wykluczone uznanie dochodzenia roszczenia o zapłatę kary umownej za nadużycie prawa na podstawie art. 5 k.c.*

**Wyrok SN z 25 listopada 2016 r. (V CSK 123/16):**

*Artykuł 5 k.c. prowadzić może do wyłączenia skuteczności roszczenia o zapłatę kary umownej, jeżeli roszczenie w świetle szczególnych ustaleń faktycznych prowadziłoby do stwierdzenia stanu nadużycia prawa podmiotowego.*

[*obiter dictum*, gdyż w danej sprawie naruszenia art. 5 k.c. nie stwierdzono]

**Wyrok SN z 26 października 2016 r. (III CSK 312/15):** Podniesienie zarzutu nadużycia prawa podmiotowego w sprawie o zasądzenie kary umownej **jest dopuszczalne** a zgłoszenie go nie jest równoznaczne z zarzutem miarkowania. Przemawiają za tym następujące okoliczności. **Po pierwsze** - brak podstawy prawnej do wyłączenia dopuszczalności stosowania klauzuli generalnej z art. 5 k.c., zajmującej (...) pozycję nadrzędną, stanowiącej obiektywny miernik oceny wykonywania prawa podmiotowego przez każdy podmiot bez względu na rodzaj dochodzonego roszczenia. **Po drugie** - samodzielny charakter norm odnoszących się do miarkowania kary umownej i nadużycia prawa podmiotowego, których zakresy nie krzyżują się. Przewidziana w art. 484 § 2 k.c. możliwość zmniejszenia kary umownej stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 484 § 1 k.c. stanowiącego zasadę, że kara umowna należy się w zastrzeżonej wysokości, ale nie do art. 5 k.c. **Po trzecie** - odmienne przesłanki zarzutów opartych na art. 484 § 2 k.c. i art. 5 k.c. i skutki ich uwzględnienia. Potencjalność wygaśnięcia roszczenia w następstwie miarkowania nie uniemożliwia czasowego pozbawienia go ochrony (ubezskutecznienia). Wykluczona jest jedynie możliwość trwałego zmniejszenia kary umownej w drodze podniesienia zarzutu nadużycia prawa podmiotowego. **Po czwarte** - brak podstaw do ograniczenia kognicji sądu poprzez wyłączenie możliwości zastosowania z urzędu art. 5 k.c. tylko z uwagi na możliwość zgłoszenia przez pozwanego zarzutu obronnego o charakterze niweczącym. Dotyczy to też sytuacji, w której nadużycie prawa polegałoby na dochodzeniu rażąco wygórowanej kary umownej lub uwzględnienie powództwa prowadziłoby do skutków nieakceptowanych z punktu widzenia słuszności, zasad etycznych lub uczciwego obrotu.



# Zadatek (art. 394 k.c.)

**Art. 394. § 1.** *W braku odmiennego zastrzeżenia umownego albo zwyczaju zadatek dany przy zawarciu umowy ma to znaczenie, że w razie niewykonania umowy przez jedną ze stron druga strona może bez wyznaczenia terminu dodatkowego od umowy odstąpić i otrzymany zadatek zachować, a jeżeli sama go dała, może żądać sumy dwukrotnie wyższej.*

**§ 2.** *W razie wykonania umowy zadatek ulega **zaliczeniu** na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega zwrotowi.*

**§3.** *W razie rozwiązania umowy zadatek powinien być **zwrócony**, a obowiązek zapłaty sumy dwukrotnie wyższej odpada. To samo dotyczy wypadku, gdy niewykonanie umowy nastąpiło wskutek okoliczności, za które żadna ze stron nie ponosi odpowiedzialności albo za które ponoszą odpowiedzialność obie strony.*

# Zadatek (art. 394 k.c.)

- Konstrukcja dyspozytywna – należy ją odróżnić od zaliczki, kaucji gwarancyjnej.

**Wyrok SN z 19.02.2014 V CSK 187/13:** *Dyspozytywny jest charakter wszystkich norm wyrażonych w art. 394 k.c.*

*Skutki prawne określone tymi normami mogą wystąpić jedynie w braku odmiennych postanowień umownych lub zwyczaju.*

Nie ma potrzeby przepisywania do umowy całego art. 394 k.c. Tym bardziej nie należy dokonywać „skrótów”, bo to może sugerować odejście od modelu ustawowego.

Wystarczy użycie określenia **zadatek** i powołanie art. 394 k.c. Wskazane jest także zaznaczenie, że zadatek został faktycznie dany (o ile miało to miejsce).

# Zadatek a zaliczka (umowa przedwstępna)

**Wyrok SN z 25.03.2004, II CK 116/03:**

*W razie zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości, uiszczona przez kupującego zaliczka podlega zarachowaniu na poczet ustalonej ceny nieruchomości, czyli staje się świadczeniem definitywnym.*

*Gdy natomiast nie dojdzie do zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości, zapłacona zaliczka na poczet ceny podlega zwrotowi, jako świadczenie nienależne. Nie zostaje, bowiem wówczas osiągnięty zamierzony cel świadczenia zaliczki (art. 410 § 2 k.c.)*

[ewentualnie możliwe potrącenie z roszczeniem odszkodowawczym przyjmującego zaliczkę]

→ jest to konstrukcja odmienna od zadatku(!)

# Realny charakter zadatku

Na skutki zadatku można się powołać, gdy został on „DANY”.

Art. 394 k.c. stanowi o zadatku „danym przy zawarciu umowy”.

Konstrukcja ustawowa jest jednak dyspozytywna:

- **Wyrok SN z 9 grudnia 2011 r. (III CSK 115/11 )** - *Funkcję zadatku w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może pełnić także suma uiszczona kontrahentowi po zawarciu umowy. Czas wręczenia kontrahentowi kwoty, która - zgodnie z porozumieniem stron - ma stanowić zadatek, nie ma znaczenia decydującego dla samej konstrukcji zadatku.*
- **Wyrok SN z 8 lutego 2008 r. (I CSK 328/07)** - *Zadatek może zostać dany także po zawarciu umowy, w terminie uzgodnionym przez strony.*

Problem jednak, gdy strona, która miała dać zadatek, **nie płaci** go zgodnie z umową(!?) Nie można wtedy z niego skorzystać.

# Skorzystanie z zadatku

Uprawnienie wierzyciela (prawo podmiotowe kształtujące), z którego wierzyciel może, ale nie musi skorzystać (można nadal żądać wykonania!)

## Przesłanki:

- Zadebek realnie wpłacony
- Niewykonanie umowy, za które druga strona ponosi odpowiedzialność
- **Oświadczenie woli o odstąpieniu od umowy** złożone przez uprawnionego (bez konieczności wyznaczania dodatkowego terminu na wykonanie)

# Skorzystanie z zadatku

**Wyrok SA w WAW z 28.04.2017 r., I ACa 157/16:**

*Samo żądanie zapłaty zadatku w podwójnej wysokości nie może uzasadniać przyjęcia, że wezwanie do zapłaty zawiera dorozumiane oświadczenie o odstąpieniu od umowy.*

*Pismo zostało sporządzone przez pełnomocnika w osobie adwokata, od którego należy wymagać szczególnej precyzji w formułowaniu oświadczeń składanych w imieniu mocodawcy. W tym stanie rzeczy przypisywanie wypowiedzi pełnomocnika waloru oświadczeń, które nie zostały przez niego wyraźnie złożone, jest nieuzasadnione.*

# Zadatek – podstawa odpowiedzialności

Potrzebna właściwa podstawa odpowiedzialności – jedna ze stron ponosi odpowiedzialność za niewykonanie zobowiązania(!) (wniosek *a contrario* z art.394 §3 kc)

**Wyrok SN z 30.05.2006 r. (IV CSK 66/06):**

*Zarówno w art. 390 §1 k.c. jak i w art. 394 § 1 k.c. chodzi o zawinione przez stronę niewykonanie umowy, a oceny w tym przedmiocie należy dokonywać zgodnie z zasadami art. 471 k.c.*

**Wyrok SN z 21 maja 2014 r. (II CSK 509/13):**

*Zadatek w kształcie kodeksowym stanowi konstrukcję symetryczną. Zakłada taki sam zakres odpowiedzialności każdego z kontrahentów w razie, gdy do niewykonania zobowiązania doszło z przyczyn, za które ponosi odpowiedzialność.*

# Pojęcie „niewykonania”

**Niewykonanie umowy** jako przesłanka skorzystania z zadatku - art. 394 k.c.

**Niewykonanie zobowiązania** - art. 471 k.c.

Czy pojęcia tożsame?

Art. 471 k.c. – niewykonanie (definitywne) przeciwstawiane nienależytemu wykonaniu (m.in. zwłoka).

Art. 394 k.c. – niewykonanie umowy to każdy przypadek braku wykonania w terminie (nawet jeśli potencjalnie umowa mogłaby wciąż być wykonana np. gdy zwłoka).

**Wyrok SN z 17.06.2003, III CKN 80/01**

*Niewykonanie umowy w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może także polegać na świadczeniu rzeczy niewłaściwej jakości.*



# Wyłączność zadatku?

**Wyrok SN z 14 grudnia 2011 r. (I CSK 149/11)** - *Jeżeli, mimo zastrzeżenia zadatku, umowa nie została wykonana, dochodzi do zbiegu dwóch uprawnień: wynikającego z art. 394 § 1 k.c. oraz z art. 471 k.c. i osobie, której interes został naruszony (...) służy wybór między tymi uprawnieniami. (...) może skorzystać z uprawnienia przewidzianego w art. 394 § 1 k.c. lub żądania odszkodowania na zasadach ogólnych. Żądanie zwrotu zadatku lub podwójnej kwoty zadatku albo prawo zatrzymania zadatku powstaje jedynie w sytuacji, gdy strona złożyła oświadczenie o odstąpieniu od umowy. Jeżeli mimo niewykonania umowy przez drugą stronę, strona uprawniona nie odstąpiła od umowy, służy jej prawo żądania odszkodowania na ogólnych zasadach, którego wysokość jest określona wysokością poniesionej szkody.*

**Por. Uchwała SN z 25 czerwca 2009 r. (III CZP 39/09)**

# Wysokość zadatku

**Wyrok SN z 15.05.2003, I CKN 340/01:**

*Wysokość zadatku nie została uregulowana w sposób szczególny, a tym samym podlega swobodzie kontraktowej (art. 353<sup>1</sup> k.c.).*

*Wysokość zadatku pozostaje w stosownej relacji do wartości kontraktu. Suma wręczana tytułem zadatku **stanowi pewien ułamek - zwykle niewielki - świadczenia pieniężnego, które jedna ze stron ma spełnić na rzecz strony drugiej.***

*Reguła interpretacyjna z art. 394 k.c. nie może znajdować zastosowania, gdy przy zawieraniu umowy wręczane są rzeczy lub pieniądze, **których wartość jest zbliżona do wartości umówionego świadczenia, równa jej albo ją przekracza.** Nie jest zadatkem świadczenie wielkością odpowiadające wartości przedmiotu umowy, czyli cena uiszczona przed nadejściem terminu płatności.*

*Zadatek ustalony w nadmiernej wysokości stanowi przejaw obejścia prawa i z tego względu jest nieważny.*

**Por. wyrok SA w Gdańsku z 30.5.2018 r., V AGa 170/18**

# Wysokość zadatku

Ograniczenie wysokości zadatku:

**Wyrok SA w KAT z 19.04.2013, I ACa 161/13:**

*Nadmierna wysokość zadatku może uzasadnić uznanie go za mający na celu obejście ustawy i jako taki - nieważny w świetle art. 58 k.c.*

Niekiedy podejście bardziej liberalne:

**Wyrok SN z 31.05.2019, IV CSK 163/18:**

*W rozpatrywanej sprawie, zadatek ustalony przez strony i uiszczony przez powódkę przekraczał połowę umówionej ceny mieszkania, co nie stało, jednakże, w sprzeczności ani z zasadami limitującymi swobodę kontraktowania (art. 353<sup>1</sup> k.c.) ani z istotą zadatku.*

Cena – **188.000 zł**

Zadatek – **110.000 zł**

# Wysokość zadatku

**Wyrok SA w WAW z 14.02.2020, VII AGa 473/19:**

*Wysoka suma zadatku nie zmienia jego charakteru prawnego i skutków zastrzeżenia umownego przyjętego przez strony.*

*Relacja między wysokością kwoty zadatku a wartością przedmiotu świadczenia umownego nie została uregulowana w ustawie, a zatem jest pozostawiona swobodzie kontraktowej stron (art. 353<sup>1</sup> k.c.).*

*Zazwyczaj jest to niewielka część świadczenia pieniężnego, które ma spełnić strona zobowiązana; jest jednak **dopuszczalne** i zależy wyłącznie od woli stron, ustalenie tej kwoty na innym poziomie, w tym także zastrzeżenie zadatku, którego wartość jest dużo wyższa, na przykład przekracza połowę wartości całego świadczenia.*

# Zaliczenie zadatku na poczet świadczenia głównego - **kazus**

W umowie przedwstępnej sprzedaży nieruchomości (umowa zawarta w formie pisemnej zwykłej) znalazło się zastrzeżenie:

*„Na zabezpieczenie wykonania umowy przedwstępnej nabywca wpłaca zadatek w kwocie 40.000 zł, co zbywca niniejszym potwierdza”.*

Cena nieruchomości 500.000 zł. Brak postanowień o losach zadatku po zawarciu umowy przyrzeczonej. Jest tylko ogólne postanowienie, że cena zostanie zapłacona 3 miesiące po przeniesieniu własności.

Przy podpisywaniu u notariusza umowy przyrzeczonej, nabywca - deklarując terminową zapłatę całej ceny - zażądał niezwłocznego zwrotu zadatku. Czy jego żądanie jest uzasadnione?

# Zarachowanie zadatku na poczet świadczenia z umowy

**Art. 394 §2 k.c.** W razie wykonania umowy zadatek ulega zaliczeniu na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega zwrotowi.

**Wyrok SN z 10.02.2011, IV CSK 336/10:**

*W umowie przedwstępnej dopuszczalne jest zastrzeżenie zadatku, którego przedmiot odpowiada rodzajowo przedmiotowi świadczenia z umowy ostatecznej.*

*W takim przypadku kontrahenci mogą **oświadczyć swoją wolę** zaliczenia zadatku na poczet tego właśnie świadczenia.*

Wykonanie umowy przedwstępnej to zawarcie umowy przyrzeczonej(!) Z samej ustawy nie wynika zaliczenie zadatku i dlatego potrzebne jest dodatkowe zastrzeżenie umowne.

# Dyspozytywny charakter zadatku

Producent mebli kuchennych zachęca klientów do zamówienia wyposażania kuchni.

Przedstawia atrakcyjną ofertę wyceniając meble do kuchni klientów na kwotę 8.000 zł.

Klienci podkreślają jednak, że dla nich kluczowe jest, aby zamówienie zostało zrealizowane terminowo (do 1 lipca 2022 r.), bo wtedy organizują przyjęcie w domu i kuchnia musi być gotowa.

Aby uspokoić klientów producent proponuje, że przy zawarciu umowy przekaże im zadatek w kwocie 2.000 zł, który ma zabezpieczać terminowe wykonanie umowy.

Czy taka konstrukcja jest dopuszczalna? Jakie ma ewentualne zalety względem kary umownej?